бу фитнәкарлыгларына гаршы ајаға галхмышдыр. Сүлһ вә әмин-аман-
лығын мөһкәм дајағы, мәзлум халгларын пәнаһы олан ССРИ-нин сүлһ
сијасәти мүһарибә гызышдыранлары чиловламаға көмәк едир.

Л. И. Брежнев јолдаш демишдир ки, бәшәријјәтин бугүнкү һәја-
тыны вә кәләчәјини Лениндән ајры дүшүнмәк мүмкүн дејилдир. Ленин
идејаларынын нуру инди бүтүн бәшәријјәтин ирәлијә—јени гәләбәләрә
доғру, јени тарихи һүнәрләрә доғру, истисмарын вә әсарәтин тамамилә
мәһв едилмәсинә доғру, сосиализм ишинин үмумдүнја мигјасында гә-
ләбәси вә тәнтәнәсинә доғру јолуна шәфәг сачыр.

В. И. Ленин вахтилә дејирди ки, кеч-тез бүтүн өлкәләр сосиализм
јолуна кәләчәкдир. Чүнки бизим јолумуз ән доғру јолдур. Биз мөһ-
кәм билирик ки, бу гәләбә кәләчәкдир. Она көрә ки, Вәтәнимиз, Ленин
өлкәси вардыр. Она көрә ки, ичтимаи тәрәггинин е'тибарлы галасы олан
гүдрәтли сосиализм дүнјасы вардыр. Бу гәләбә кәләчәкдир, она көрә
ки, бүтүн дүнјада әмәкчи инсанлар өзләринин тамамилә азад едилмә-
синә наил олмаг әзминдәдирләр. Бу гәләбә кәләчәкдир, она көрә ки,
Ленинин јаратмыш олдуғу үмумдүнја коммунистләр ордусу нәјин јо-
лунда мүбаризә апардығыны мөһкәм билир вә ингилаб идејаларына
сәдагәти әзиз тутур.

Әлбәттә, бу јол асан олмајачагдыр. Дүшмәнләримиз ингилаб про-
сесинин ирәлиләмәсини ләнкитмәк үчүн вар гүввәләрини әсиркәмәјәчәк-
ләр. Лакин ингилабчыларын гаршысына нә кими фыртыналы күнләр
вә чарпышмалар чыхса да Ленин образы онлары руһландырачаг вә
онун өлмәз идејалары һәмишә онлар үчүн әбәди чанлы илһам мәнбәји
олачагдыр.

Ленин партијасынын рәһбәрлији алтында совет халгы јени зирвәлә-
рә доғру ирәлиләјәрәк, бүтүн бәшәријјәт үчүн али чәмијјәтә, комму-
низм чәмијјәтинә јол ачыр. Ленинизм идејалары бу јолда һәмишә дүз-
күн истигамәт көстәрән компас олмуш вә олмагдадыр. Партијамызын
ишләјиб һазырладығы, бүтүн халгымызын үрәкдән бәјәндији вә һәра-
рәтлә гаршыладығы јени бешиллијин әзәмәтли гуручулуг вә јарадычы-
лыг програмы Ленин тә'лиминин һәјата кечирилмәси демәк олачаг-
дыр.

Инди јени бешиллик һаггында Директивләр бүтүн дүнјанын диггәт
мәркәзиндәдир. Бу мөһтәшәм планларын јеринә јетирилмәсинә бејнәл-
халг аләмдә шүбһә етмәјән достларымыз бундан севинир, дүшмәнләри-
миз исә гәзәбләнир. Онлар бешиллик һаггындакы рәгәмләрдә јенә дә нә
исә бир «мө'чүзә» вә «сирр» ахтарырлар. Әслиндә исә бурада, Советләр
өлкәсиндә, јени бешиллији һәјата кечирән халгымызын әмәк чошгунлу-
ғунда бөјүк јарадычылыг әзми вардыр. Чари бешиллијин баһадыр ад-
дымларында халгын түкәнмәз јарадычы гүввәләри, Ленинин бөјүк инам
бәсләдији гүввәләр кетдикчә даһа там вә кениш сурәтдә тәчәссүм едир
вә өзүнү көстәрир.

Шүбһә етмәмәк олар ки, коммунизм уғрунда мүбаризәнин һәмишә
габаг сыраларында кетмиш, совет зијалыларынын ән мүһүм вә мүба-
риз дәстәси олан мүәллимләр ордусу вә бүтүн маариф ишчиләри хал-
гымыз вә партијамызла бирликдә өлкәмизин гүдрәтини даһа да артыр-
магда, коммунизмин кәләчәк фәал гуручуларынын тә'лим-тәрбијәси
ишиндә јени фәдакарлыглар көстәрәчәк, өлкәмизин бүтүн гуручулуг,
јарадычылыг һәјатында ән фәал бир сурәтдә иштирак едәчәкләр.

Халг мүәллими, көркәмли маариф хадими

(А. Шаигин анадан олмасынын 90 иллији мүнасибәтилә)

XX әср Азәрбајчан мәдәнијјәтинин, ич-
тимаи-бәдии фикир тарихимизин көркәмли
сималарындан олан Абдулла Шаиг Талыб-
задәнин (1881—1959) зәнкин, чохчәһәт-
ли јарадычылығында педагожи фәалијјәт
дә мүһүм јер тутур. О, әсил халг мүәллими,
маариф хадими сәвијјәсинә, көркәмли јазы-
чы мөвгејинә јүксәлмиш, мә'налы һәјат вә
мүбаризә јолу кечмишдир.

А. Шаиг отуз илдән артыг давам едән
мүәллимлик фәалијјәтинә әсрин әввәлиндә
Бакы кими мүрәккәб бир шәһәрдә башла-
мышды. Бу заман капитализмин сүр'әтлә
инкишафы, Бакынын ири сәнаје мәркәзинә
чеврилмәси вә бир сыра башга сәбәбләрлә
әлагәдар олараг, бурада синфи зиддијјәт-
ләр кәскинләшир, мәнафеләр тоггушурду.
Буржуазијанын гәбиргазыјаны пролетари-
атын ичтимаи һәјат сәһнәсинә чыхмасы
дөврүн чох бөјүк тарихи һадисәләриндән
иди. Фәһлә синфинин чаризмә, истисмар-
чылара гаршы мүбаризәси кет-кедә күтлә-
ви шәкил алыр вә гүввәтли азадлыг һәрә-
катына чеврилирди. Буржуа мәфкурәси
илә пролетар мәфкурәси арасындакы ајры-
лыг кәскин тәзадларла үзә чыхырды. Ма-
ариф, мәтбуат, елм, әдәбијјат вә инчәсә-
нәт саһәсиндә ирәлиләмә, чанланма көрү-
нүрдү. Мүртәчеләрә гаршы чыхараг јени
типли мәктәбләрин ачылмасы, халгын мә-
нафеји, тәрәгги вә сәадәти јолунда фәда-
карлыгла чалышан јени-јени гүввәләр је-
тиширди. А. Шаигин Бакыја кәлдији вахт
бир чох belә хүсусијјәтләрлә, мүһүм тари-
хи, ичтимаи-сијаси һадисәләрлә характери-
зә олуна биләчәк мүрәккәб дөврүн башлан-
ғычы иди.

А. Талыбзадә 1901-чи ил апрел ајынын
22-дә Ш. Александринск кимназијасында Н.
Нәримановун, башга рус дили вә әдәбијја-
ты мүәллимләринин иштирак етдији ко-
миссија гаршысында ә'ла гијмәтлә имтаһан
вериб, орта мәктәбләрдә Азәрбајчан дили
(о заман «туземныј јазык» дејилирди) мү-
әллими һүгугу алыр. Чидди һазырлығы
вә әтрафлы мүталиәси нәтичәсиндә суалла-
ра јахшы чаваб вермәси, илк мүвәффәгиј-
јәти онда руһ јүксәклији доғурур вә мүәл-
лимлијә һәвәсини даһа да артырыр.

Бундан сонра, А. Шаиг Бакы думасы
нәздиндәки маариф шө'бәси мүдиријјәтинә
мүрачиәт едиб дәрс демәк үчүн јер истә-
јир. Нәһајәт, мүвәггәти олараг «еһтијат
мүәллими» тә'јин едилир. Мәктәб комис-
сијасы сәдринә јаздығы рапорт А. Шаигин
5 нојабр 1901-чи илдән ишә башламаға
разылыг вердијини көстәрир. Әввәлчә о,
алты синифли шәһәр мәктәбинә көндәри-
лир. Илк дәфә синфә бир мүәллим кими
кириб, башгаларына билик-мә'рифәт өјрә-
дәчәјини дүшүндүкчә севинч долу гәрибә
һисләр кечирир, һәјәчанланырса да, дәр-
си мүвәффәгијјәтлә баша вурур. Илк күн-
дән өзүнәмәхсус ајдын данышығы, мәзмун-
лу, мараглы сөһбәтләри илә шакирдләрин
гәлбинә јол тапыр.

А. Шаиг 2-чи шәһәр мәктәбинә көндә-
риләркән Ә. Һагвердијевлә таныш олур. Һәлә
әсәрләрини охумадығы бу нәчиб инсан илк
күндән өз сәмими рәфтары, јүксәк мәдә-
нијјәти, һазырчаваблығы, ширин данышы-
ғы илә Шаигдә хош, күчлү, унудулмаз тә-
әссүрат ојадыр, онлары һәмишәлик бир-
биринә бағлајыр.

А. Шаиг әдәби-педагожи фәалијјәтиндә
мүвәффәгијјәт газанмаг үчүн бу заманлар
һәм өз халгынын әдәбијјатыны, мәдәнијјә-
тини дәриндән өјрәнир, Фүзули, Вагиф, Ви-
дади, Закир кими сәнәткарларын ше'рлә-
рини, М. Ф. Ахундовун «Тәмсилат»ыны,
А. Берженин Парисдә нәшр етдирдији «Әш'-
ари шүәраји Азәрбајчан» адлы ше'рләр
мәчмуәсини, Ә. Һагвердијевин Петербургда
чыхмыш «Дағылан тифаг»ыны вә бир

чох башга әсәрләри әтрафлы мүталиә едир, мүасир әдәби просеси диггәтлә изләјир, һәм дә башга халгларын, о чүмләдән рус халгынын әдәбијјат вә мәдәнијјәти илә јахындан таныш олмаға чалышырды. Дөврүнүн тәрәггипәрвәр адамлары кими о да габагчыл рус әдәбијјаты вә мәдәнијјәтини јарадычылыг мәктәби сајыр, Крылов, Пушкин, Лермонтов, Никитин, Толстој, Чехов, Горки кими сәнәткарлара хүсуси мәһәббәт бәсләјирди.

1902-чи илдә А. Шаиг көркәмли маарифпәрвәр һәбиббәј Маһмудбәјовун мүдир олдуғу алты синифли мәктәбин ашағы синифләринә ана дили мүәллими тә'јин едилир. 1903-чү илдән Сабунчу_ мәктәбиндә дә дәрс дејир. Сабунчуда ишләмәси Шаигә нефт фәһләләринин һәјаты, әмәји, дүнјабахышы илә, онларын азадлыг мејлләри илә јахындан таныш олмаға, бә'зи фәһлә ушагларынын, мәктәбдә охујан шакирдләрин психолоқијасыны јахшы өјрәнмәјә имкан јарадыр ки, бүтүн бунлар онун әдәби јарадычылығына тә'сирсиз галмыр.

3-чү киши кимназијасында ишләркән азәрбајчанлы ушагларын мәктәбә чәлб едилмәсиндә Шаиг диггәтәлајиг фәалијјәт көстәрир. О, һадисәләрин мүрәккәбләшдијини, кедиб-кәлмәклә әлагәдар чәтинликләрин артдығыны көрүб 1906-чы илдә Сабунчу мәктәбини бурахыр, биринчи реалны мәктәбин ашағы синифләриндә, һабелә 7-чи шәһәр мәктәбиндә дәрс дејир. Бу заман сонунчу мәктәбин мүдири С. С. Ахундовла, 1905-чи илдә Ә. Сабир, А. Сәһһәт вә Һ. Чавидлә, даһа сонра М. Һади, М. Чәлил, Ф. Көчәрли, Һ. Зәрдаби, Н. Вәзиров вә башгалары илә олан көрүшү—танышлығы, бу танышлығын онлардан бир чоху илә мөһкәм достлуға чеврилмәси Шаигин һәјатында фәрәһли, әламәтдар һадисәләрдәндир, онун әлагә вә мүһитини характеризә едән фактлардандыр.

Бөјүк мүбаризә мәктәби сајылан 1905—1907-чи илләр ингилабы өлкәнин ичтимаи-сијаси һәјатында бир чох дәјишикликләрә сәбәб олду. Чошуб һәр тәрәфи бүрүјән ингилаб далғаларындан чар һөкумәти горхуја дүшәрәк мүвәггәти күзәштә кетмәјә, 17 октјабр манифестини е'лан етмәјә мәчбур олду. Манифестдә мәтбуат, сөз, вичдан азадлығына даир јаланчы вә'дләр јазылмышды. Чаризмин формал олса да вердији «азадлыглардан» истифадә етмәк фүрсәтини халг әлдән бурахмаг истәмирди. Белә бир мүрәккәб тарихи дөврүн хүсусијјәтләри, һадисәләрин ичтимаи-сијаси характери, мүбаризәнин синфи маһијјәти һәлә Шаигә там ајдын дејилди. Она көрә дә чаризмин һијләси олан «азадлығы» бир чох мүасирләри кими о да алгышлајыр, хејирхаһ тәшәббүс кими гаршылајырды. Ајры-ајры партија, синиф, тәбәгә вә зүмрәләрин ингилаба мүнасибәти мүхтәлиф иди ки, бир мүәллим—јазычы кими Шаиг бу мәсәләни һәлә кифајәт гәдәр дәрк едә билмирди. Бунунла белә, бир чох һадисәләрин билаваситә шаһиди олан Шаиг ингилабын Азәрбајчанда, хүсусән чохмилләтли пролетар Бакысында јаратдығы тәлатүмү, ојанманы, јенилији дујур вә көрүрдү.

Бу заман ичтимаи-мәдәни интибаһ күчләнир вә дәринләширди. Дөврүн габагчыл оғуллары фүрсәт тапыб зәрури тәдбирләри һәјата кечирмәк уғрунда мүбаризәни кенишләндирир, халгын ичтимаи јараларыны сағалтмаг үчүн мүнасиб јоллар ахтарыр, јени типли мәктәбләрин, китабхана, клуб вә хәстәханаларын ачылмасына, мүхтәлиф мәдәни-маариф очагларынын, чәмијјәтләрин тәшкилинә чалышыр, мүтәрәгги гәзет вә журналларын нәшри саһәсиндә әзмлә фәалијјәт көстәрирдиләр. Кәнч мүәллим А. Шаиг мәтбуат аләминә белә бир дөврдә кәлир, «Дәбистан» журналынын 1906-чы ил икинчи нөмрәсиндә «М. А. Талыбзадә» имзасы илә «Ананын оғлуна лајла демәси» ше'рини чап етдирир. Бу, бизә мә'лум олдуғу үзрә, мүәллифин илк мәтбу әсәридир. Шифаһи халг әдәбијјатынын чох јајылан лајла формасында јазылмыш бешбәндлик бу ше'р ананын өвлада дәрин мәһәббәтини, тәмиз дујғу вә нијјәтини экс етдирирди. Көрпә баласыны әзизләјән ана истәјир ки, «чијәринин парәси» тез бојабаша чатсын, мәктәбә кетсин, «күл кими» тәмиз кејиниб, дәрсини «бүлбүл кими» охусун. О, арзу едир ки, оғлу кәләчәкдә, һәр шејдән әввәл, мә'рифәтли олсун, сонра чалышыб, «елмлә шөһрәт газан»сын. Ананын дили илә дејилмиш «галма чәһаләтдә оларсан јаман» типли мисралара диггәт едиләрсә, Шаигин елмә, тәһсилә, мәктәбә бөјүк әһәмијјәт вердији көрүнәр. Бундан сонра Шаигин әсәрләри тез-тез чап олунмаға башлајыр.

Азәрбајчан мүәллимләринин Бакыда кечирилән ики тарихи гурултајы (1906 вә 1907-чи илләрдә), бә'зи зәиф вә мәһдуд чәһәтләринә бахмајараг, милли маарифин ин-

кишафында бөјүк рол ојнамышдыр. Ана дилиндә програм вә дәрслик јазмаг гурултајларын күндәлијиндә мүзакирә едилән әһәмијјәтли мәсәләләрдән иди. Һәр ики гурултајын мүһүм мәдәни тәдбирләриндә А. Шаиг дә иштирак етмишдир. Ана дилиндә програм јазыб мүзакирә етмәк үчүн биринчи гурултајда тәшкил олунмуш комиссија С. С. Ахундов, Һ. Зәрдаби, Ф. Көчәрли, С. Әбдүррәһманбәјов вә башгалары илә бирликдә А. Шаиг дә дахил иди.

Бу вахт дәрслик јаратмаг чәтин вә мәс'улијјәтли иш иди. Чүнки бу, елә бир дөвр иди ки, чар маариф идарәләринин әмринә көрә мәктәбләрдә Азәрбајчан дили рәсми, мүстәгил фәнн һесаб олунмур, она әһәмијјәт верилмирди.

Белә бир ағыр шәраитдә дәрслик јазмаг, мәдәни-маариф ишләрини күтләләр арасында кениш јајмаг тәрәггипәрвәр зијалылардан мәтанәт вә гәтијјәт тәләб едирди.

1907-чи илдә А. Шаигин илк дәрс китабы («Ушаг чешмәји»), II мүәллимләр гурултајында гәбул едилмиш ана дили програмы әсасында бир нечә мүәллифлә (М. Маһмудбәјов, С. С. Ахундов, Ф. Агазадә, А. Талыбзадә вә б.), јаздығы «Икинчи ил» адлы китаб исә 1908-чи илдә чап олунду.

Һәрфләр, сөзләр вә алты кичик оху нүмунәсиндән ибарәт олан илк дәрс китабыны Шаиг хејли тәкмилләшдириб 1911-чи илдә јенидән чап етдирир. Һәчм вә кејфијјәтчә әввәлкиндән фәргләнән бу дәрсликдә һекајәләр, ше'р парчалары, аталар сөзләри вә с. диггәти чәлб едирди. Мүәллиф башга јазычыларла јанашы, өзүнүн дә бир чох әсәрини («Хоруз», «Ушаг вә довшан», «Лајла», «Јетим чүчә», «Сәһәр», «Тәпәл кәлим», «Пајыз», «Гыш» вә с.) һәмин дәрслијә дахил етмишди. Бурада илин фәсилләри, ев гушлары, чөл һејванлары вә онларын хүсусијјәтләри һаггында, мәһәббәт, е'тибар, сәдагәт, зирәклик, чалышганлыг, хејирхаһлыг кими мә'нәви-әхлаги кејфијјәтләр вә с. һаггында мараглы мә'лумат варды. «Ушаг көзлүјү» ушагларын мәктәбдә вә евдә охумасына, јазмасына көмәк едән бир вәсаит кими өз дөврүндә әһәмијјәтли рол ојнамышдыр.

1912-чи илдә А. Шаигин «Күлзар» адлы ири һәчмли дәрс китабы чап олунур. Материалын сечилиб системләшдирилмәси бахымындан тәләсиклик һисс едилсә дә, мүәјјән нөгсана, дини характерли бә'зи мөвзулара јер верилсә дә, «Күлзар» әсасән мәзмунлу, гијмәтли бир дәрслик иди, мүәллифин бу саһәдәки инкишафыны ајдын көстәрирди. Тәсадүфи дејил ки, һәлә о заман Ф. Көчәрли Шаигә көндәрдији бир мәктубда, «Күлзар»ы «али синифдә охујан шакирдләрә ән јарарлы вә мүнасиб гираәт китабы» һесаб етмишди.

Дәрслик тәбиәтә, мәишәтә, тарихә, јазычыларын тәрчүмеји-һалы вә әсәрләриндән нүмунәләрә даир дөрд һиссәдән ибарәтдир. Бурада Фүзули, Вагиф, М. Ф. Ахундов, С. Ә. Ширвани, М. Ә. Сабир, А. Сәһһәт, һабелә Пушкин вә Лермонтов кими сәнәткарлара хүсуси јер ајрылмыш, онларын һаггында мә'лумат вә әсәрләриндән нүмунәләр верилмишдир. Рус шаирләринин мүхтәсәр тәрчүмеји-һалыны Гафур Рәшад јазмышды. Шаиг өзүнүн дә бир чох әсәрини дәрслијә дахил етмишди.

А. Сәһһәтин Пушкиндән («Гафгаз», «Пејғәмбәр», «Учгун јахуд учурум»), Лермонтовдан («Пејғәмбәр», «Мүбаһисә»), Никитиндән («Јај сәһәри»), Колтсовдан («Тахыл бичини»), Михајловдан («Хәбәрдар»), Горкидән («Күн чыхыр батыр»), Сатурјандан («һәјәчанлы нәғмәләр») тәрчүмәләри көзәл бәдии тәрчүмә нүмунәләри кими диггәтә лајиг иди. А. Шаиг өзү дә Лермонтовун «Гачаг», Чеховун «Саил» әсәрләрини тәрчүмә, Никитинин «Интизар» ше'рини тәбдил етмишди. Дәрсликдә түрк шаирләринә, һабелә башга әдәби-тарихи материаллара да јер верилмишди.

Бу саһәдәки фәалијјәтини давам етдирән Шаиг сонралар «Түрк чәләнки» (1919), «Милли гираәт китабы» (1922), «Түрк әдәбијјаты» (1920, 1924), «Гираәт китабы» (1924), бир нечә мүәллифлә «Әдәбијјатдан иш китабы» (1928), «Әдәбијјат дәрсләри» (1928) кими дәрсликләр тәртиб етмиш, Азәрбајчан јазычыларынын әсәрләринә кениш јер вермиш, бир чоху һаггында јығчам елми-биографик очеркләр јазмышды.

А. Шаиг өз педагожи ишини 1911-чи илдә әсасән реалны мәктәбдә мәркәзләшдирир; мүәллимликлә јанашы, програм вә дәрсликләр тәртиб едир, әсәрләр јазыр, чохчәһәтли јарадычылыгла мәшғул олур, јени нәслин тәрбијәсинә чан јандырырды.

О заман рәсми сајылмајан Азәрбајчан дили мүәллимләри шәриәт вә башга фәндән дәрс дејәнләрдән аз әмәк һаггы алырды. Мәчбури олан шәриәт дәрсләрини чох вахт ана дили мүәллимләри апарырдылар. Ша-

иг дә белә бир һүгуга малик иди. Анчаг о, шәриәт дәрсләрини тез-тез дил-әдәбијјат мәсәләләри илә әвәз едир, бәдии материаллар охујур, лазым билдији әсәрләрдән данышыр вә беләликлә, ушагларда доғма мәдәнијјәтимизә, дилимизә, габагчыл милли ән'әнәләримизә дәрин мараг ојадыр, онлары јахшы өјрәнмәк, севмәк, горујуб инкишаф етдирмәк һиссләри ашылајырды. Вахты илә Шаигин тәләбәси олмуш көркәмли јазычы Симург (Тағы Шаһбази) демишдир: «Түрк дили вә әдәбијјатына олан һәвәсим тамамилә Мирзә Абдулла Шаигин әмәјинә аиддир. Шаиг реалны мәктәбин түрк лисаны мүәллими иди. Түрк дилинин дәрс чәдвәлиндә алтынчы саата гојулмуш олмасына бахмајараг, бизим синифдәки түркләр тамамилә дәрсә галыр вә һәвәслә түркчәни охујурларды».

Азәрбајчан дили рәсми һесаб едилмәдији, дәрс ләвазиматы, хүсусән мүнасиб китаб вә с. чатышмадығы бир шәраитдә ушагларын Азәрбајчан дили дәрсинә галыб ону һәвәслә охумасы мүртәче, мүһафизәкар мүәллимләри шүбһәјә салмышды. Гафгаз Маариф Даирәсинин баш мүфәттиши Славинскинин Тифлисдән Шаигин дәрсини јохламаға кәлмәси тәсадүфи дејилди.

А. Шаигин азәрбајчанлы балалара ана дилини јахшы өјрәтмәк үчүн чидди чалышдығы белә бир фактдан да мә'лум олур: о вахт Тифлис попечители ајры-ајры мәктәбләрдән алдығы програмлары јохлатмаг мәгсәди илә Гори семинаријасына көндәрирди. Онларла башга педагоглар кими, семинаријанын мүәллими Фиридунбәј Көчәрли дә таныш олурду. О, 1917-чи ил мартын 6-да Шаигә көндәрдији мәктубда јазырды: «Програмларын чүмләсиндән зијадә сиз тәртиб етдијиниз мәнә хош кәлди. Әкәр онда јаздығыныз маддәләрин чүмләсинә әмәл олунурса, онда сизин шакирдләр курсу тамам етдикдә түркчә дә кәрәкдир јахшы савадлы олсунлар. Буна да мәним шәкким јохдур. Һәр бир пешәнин вә елмин тә'лим вә тәдрисиндә мүәллимин вүчуду бөјүк шәртдир. Әкәр мүәллим истәсә һәр гисим ширут вә мүһит ичрә олмуш олса да, өз шакирдләринә чох шејләр өјрәдә биләр. Габил вә инсафлы мүәллимин әлиндә нагабил вә корафәһм шакирд дә аз-чох елм вә билијә дара ола биләр».

Бакы реалны мәктәби нәздиндә јарадылан китабхананын әсас тәшәббүскары вә тәшкилатчысы да Шаиг олмушдур. 1913-чү ил мартын 10-да мәктәбин азәрбајчанлы шакирдләри Баһар бајрамы мүнасибәти илә әдәби кечә тәшкил едирләр. Кечәнин биринчи һиссәсиндә шакирдләр Шаигин мәнзум «Көзәл баһар» пјесини мүвәффәгијјәтлә тамашаја гојмуш, икинчи һиссәсиндә маһны охумуш, Азәрбајчан дилиндә Крыловун бир нечә тәмсилини декламасија сөјләмиш вә нәһајәт, Н. С. Туркеневин «Пулсузлуг» комедијасыны (шакирд Һәсәновун тәрчүмәсиндә) көстәрмишләр. Јығылан пула мәктәбин китабханасы үчүн Азәрбајчан дилиндә китаблар алынмышдыр, һәјата кечирилмәси мүмкүн олмаса да, А. Шаиг 1916-чы илдә ушаг бағчасы ачмаг кими әһәмијјәтли бир мәсәлә дә галдырмышдыр.

Бөјүк Октјабр социалист ингилабы гәләбә чалдығдан сонра милли мәктәбләрин тәшкилинә даир фәрман верилир. Лакин Азәрбајчанда һәлә дүшмән гүввәләр ағалыг етдији үчүн бу иши һәјата кечирмәк чәтин иди.

Бакы реалны мәктәбинин мүәллимләр шурасында ашағы синифләри миллиләшдирмәк А. Шаигә тапшырылды. О, Чамо Чәбрајылбәјли, Гафур Рәшад вә башгалары илә бирликдә милли синифләр ачмаг уғрунда мүбаризәни күчләндирир, мәтбуатда «Миллиләшдирмәк мәсәләсинә даир» мәгалә илә чыхыш едир. Ата-аналар арасында тәблиғат-тәшвигат апарылмасында, «оғул мәнимдир әкәр, охутмурам, әл чәкин!» дејәнләри гәфләт јухусундан ојатмагда, ушагларын доғма дилдә тәһсил алмасы зәрурәтини валидејнләрә баша салмагда, кәнчләрин мәктәбә чәлб олунмасында, милли маарифин, мәдәнијјәтимизин инкишафында Шаигин мүстәсна фәдакарлығы вә бөјүк әмәји олмушдур. Бүтүн бу сә'јләрин нәтичәсиндә илк дәфә реалны мәктәбдә Азәрбајчан синифләринин тәмәли гојулур; бурада сәккиз синиф тәшкил олунур. Јени дәрс илиндә исә мәктәбин ијирми бир синфиндән доггузу Азәрбајчан, он икиси рус синфи иди. Миллиләшмиш сон үчүнчү синиф илин ахырында әхлаг вә дәрс кејфијјәти чәһәтиндән мүвәффәгијјәт газаныб биринчи јери тутур. Бу синфин рәһбәри А. Шаиг иди. Онун педагожи шурада һесабат верәркән дедији «...тәләбәләрдән мәмнун галмајан мүәллимләр варса, сөјләсинләр» сөзүнә чаваб олараг һәр кәс өз разылығыны билдирмишди.

Халг иши, халг сәадәти уғрунда намусла чалышан габагчыл зијалылар, демократ јазычылар јени гурулушу алгышлајараг, социализм дүнјасынын фәрәһ кәтирән, инсаны шөһрәтләндирән јарадычылыг ишинә сәмими сурәтдә гошулдулар. Јени һәјаты бүтүн варлығы илә гәбул едиб, илк күндән онун инкишафы вә мөһкәмләнмәси јолунда кәнч нәсиллә әл-әлә вериб фәдакарлыгла чалышанлардан бири дә Шаиг иди. О көрүрдү ки, әсрләр боју истибдад мәнкәнәсиндә әзилән Азәрбајчан артыг истиглалијјәт газаныб, мүстәгил вә азад республика олмушдур. О көрүрдү ки, өзүнүн ичтимаи гајәләри јеринә јетирилмиш, арзулары һәјата кечирилмиш, мәктәб гапылары, мәдәни-маариф очаглары зәһмәткешләрин үзүнә кениш ачылмыш, тәһсил алмаг, фәалијјәт көстәрмәк үчүн әлверишли шәраит јарадылмышдыр. Бүтүн бунлар Шаиги дә чошғун фәалијјәтә, ичтимаи-фајдалы ишләрдә јахындан иштирак етмәјә руһландырырды.

1920-чи илдә Азәрбајчан, рус вә ермәни мәктәбләринә мүәллимләр һазырламаг үчүн Бакыда дарүлмүәллимин бинасында бириллик педагожи курслар тә'сис олунду. Шаиг илк күндән һәмин курсларда дәрс дејир, фәал чалышырды. Курслар Азәрбајчан Али Педагожи Институтунун јарадылмасы үчүн өзүл иди. Азәрбајчан Халг Комиссарлары Шурасы гәрара алды ки, 1921-чи ил ијулун 1-дән е'тибарән Институтун тәшкилинә башлансын. Һөкумәтин бу мәсәлә илә әлагәдар декретиндән сонра институтун үч нәфәрдән (Фәтулла Рзабәјли, Һәбиб Маһмудбәјов, Рәһим Чәфәров) ибарәт тәшкилат комиссијасы јарадылды. Комиссија Абдулла Шаиги, Мәммәд Әфәндизадә вә Садыг Һүсејнзадәни дә бурада иштирак етмәјә чағырды. Халг Комиссарлары Шурасы сәдри Н. Нәриманов вә маариф комиссары Д. Бүнјадзадә институтун јарадылмасында комиссијаја јахындан көмәк едирдиләр. Нәһајәт, бу институт 1921-чи ил нојабрын 15-дә 6 тәләбә илә дәрсә башлады.

Институтун кичик бир мүәллим коллективи сырасында А. Шаиг дә ишләјәрәк дил-әдәбијјат дәрси дејир вә ејни заманда институт педагожи шурасынын катиби вәзифәсиндә чалышырды.

Шәһәрләрлә кәнд арасында сых әлагә јаратмаг, кәндә көмәк көстәрмәк, халгы елмә-маарифә чағырмаг, мәктәб биналары тикмәк, курслар, китабханалар ачмаг вә с. кими мәдәни тәдбирләрдә 1920-чи илин октјабрындан башланан «Кәндли һәфтәси» кампанијасынын мүһүм ролу олмушдур. Бу вахт мүхтәлиф саһәләрдә чалышан көркәмли мүтәхәссисләр, габагчыл, тәчрүбәли мүәллимләр сәфәрбәрлијә алыныб, кампанијаны мүтәшәккил кечирмәк, тәблиғат-тәшвигат ишини кенишләндирмәк үчүн гәзалара көндәрилирди. Мәктәбләрдә дәрсинин чох олмасына бахмајараг Шаиг дә мүәллимләр Иттифагынын сәдри Мүслүм Магомајевин мәсләһәти илә бу тәшәббүсә гошулур. О, 1921-чи илдә мүәллим Бабабәј Сәфәрәлијевлә Көјчаја кедиб, Гарамәрјәм, Дијаллы, Инчә кәндләриндә јығынчаглар кечирмиш, мәктәбләрин тәшкили, үмуми ичбари тәһсил, елм вә мәдәнијјәтин әһәмијјәти һаггында сөһбәтләр апармышдыр. А. Шаиг Һүсејн Чавид вә Салман Мүмтазла бирликдә, Маариф Комиссарлығы тәрәфиндән тәшкил едилән «Азәрбајчан әдәбијјатыны еһјаедичи комисјон»да да чалышмышдыр.

1923-чү ил декабрын 27-дә Шаигин әдәби-педагожи фәалијјәтинин 20 иллији мүнасибәти илә Азәрбајчан Дөвләт Педагожи Институтунда тәнтәнәли јубилеј ичласы кечирилир. Кечәдә халг маариф комиссары М. Гулијев Шаигин әдәби-педагожи фәалијјәти һаггында нитг сөјләјир. Тәнтәнәли кечәдә јазычынын «Идеал вә инсанлыг» мәнзум драмы вә «Бир саат хәлифәлик» пјеси дә көстәрилир.

Бу заман Шаигин һәјат вә фәалијјәтинә аид бурахылан китабчада («Талыбзадә Абдулла Шаиг», Бакы, 1923) о, халг мүәллими, маариф хадими, көркәмли јазычы кими характеризә едилир; кәнч нәслин сағлам руһда тәрбијә олунмасы, савадлы кадрларын јетишдирилмәси, әдәбијјат вә мәдәнијјәтимизин инкишафы саһәсиндә онун көстәрдији хидмәтләр јүксәк гијмәтләндирилир.

Мустафа Гулијев Шаиги «бу күн јаранмаг үзрә олан лисан вә әдәбијјатымызын тәмәлини гуранлардан бири», Атабаба Мусаханлы ону «бу күнкү мүнәввәр кәнчлијин илк әдәбијјат мүәллими, азәри ше'ринин бөјүк рүкнү, чочугларын илк мә'нәви пәрәстары, руһ, һиссијјат, шәхсијјәт е'тибары илә «јүксәк бир инсан» һесаб едир, Сејид Һүсејн вә башгалары да һәмин мүлаһизәләрә шәрик чыхырдылар

(Бах: «Талыбзадә Абдулла Шаиг», Бакы, 1923, сәһ. 2, 11, 26).

Бакы фәһлә факүлтәсинин тәләбәләри јазырдылар: «...севимли мүәллимимиз Абдулла Шаиг... јаратдығы әсәрләрлә вә тәртиб етдији дәрс китаблары илә кәнчлијимизи тәрбијә етмәкдән бир ан кери дурмамыш, даима чалышмышдыр вә бу күн дәхи јүзләрлә биз әмәлә факүлтәси тәләбәләрини тәрбијә етмәкдә, биз ишчи тәләбәләрә кәнди түрк дили вә әдәбијјатымызы өјрәтмәкдә, Азәрбајчанын кәләчәк зијалы дәстәсини һазырламагда јорулмадан давам едир» (Јенә орада, сәһ. 41).

«Дүшүнчәләр», «Дујғулар», «Тәбрикләр» вә с. һиссәләрдән ибарәт олан бу китабчада тәләбәләрин өз әзиз мүәллимләринә итһаф етдикләри бир нечә ше'ри, һабелә Шаигин өзүнүн ики ше'ри, «Институт вә Азәрбајчан» адлы мәгаләси дә верилмишди. Кечәдә Шаигин педагожи мәһарәти вә зәнкин тәчрүбәси барәдә хүсуси данышылмыш, тәләбәләрдән бири ифтихарла демишди: «Бу фитри мүәллимин ојлә бир е'чазкар ифадәси, ојлә тә'сиркар тәләффүзү вар ки, ән лагејд тәләбә белә ону бөјүк бир шөвг вә һәвәслә динләр... Онун насыл бир мүәллим олдуғуну билмәк үчүн мүтләг тәләбәси олмалыдыр» (Јенә орада, сәһ. 8). Буну тәкчә бир нәфәрин фикри јох, вахты илә Шаигин дәрсини динләмиш, сонралар исә мүхтәлиф саһәләрдә чалышараг шөһрәт газанмыш шәхсләрин, јазычы, алим вә мүәллимләрин сәмими е'тирафы кими гәбул етмәк олар.

1925-чи илдә Һ. Меһди педагожи техникумда илк дәфә Шаигин дәрсиндә иштирак едәркән алдығы тәәссүраты белә хатырлајырды: «О, формула вә чәдвәлләрдән јорулмуш бејнимизә ше'р вә сәнәтин көзәл нүмунәләри илә истираһәт верирди. О, данышаркән синфә елә бир сүкут чөкмүшдү ки, дедији сөзләри дәфтәрә гејд едән јолдашларымызын гәләмләринин сәси лап ајдын ешидилирди» (Һүсејн Меһди, Бөјүк һәјат, «Әдәбијјат гәзети», 22 јанвар 1946).

Бу сөзләр 1946-чы илдә јазылмышды. Һ. Меһди сонра да Шаигдән јүксәк педагожи исте'дада малик мүәллим—сәнәткар кими сөһбәт ачмыш, өзүндә јазычылыға һәвәс ојадан сәбәбләрдән бирини Шаигин М. П. Вагиф, М. Ф. Ахундов, Ч. Мәммәдгулузадә вә башгалары һаггында сөјләдији мүһазирәләр олдуғуну е'тираф етмишди. О, Шаигин сәлис, мараглы вә мәзмунлу сөһбәтләри, сакит, лакин дәрин тә'сирли вә нүфузедичи данышыг тәрзи һаггында демишди: «Абдулла Шаиг... дахили бир атәш вә илһамла бүтүн синфи әлә алырды. Дәрс саатынын тез гуртармағы бизим һамымызда тәәссүф һисси ојадырды. О, һәр бир мөвзудан бәһс едәркән, аз гала бизә синифдә олдуғумузу унутдурур, өзүнүн инам вә е'тигадыны бизә дә ашыламағы бачарырды, әкәр тә'бир чаизсә, дәрсини әсил сәнәткар кими апарырды» (Һүсејн Меһди, Мүәллим вә јазычы (Азәрбајчан мүәллимләринин IV гурултајындакы чыхышындан), «Әдәбијјат вә инчәсәнәт» гәзети, 19 нојабр, 1960).

А. Шаигин бөјүк ичтимаи-тәрбијәви әһәмијјәтә малик педагожи фәалијјәти 1934-чү иләдәк давам етмишдир. Хәстәлији илә әлагәдар олараг һәмин илдән е'тибарән о, өмрүнүн отуз илдән чохуну һәср етдији шәрәфли мүәллимлик вәзифәсиндән чыхыб, мүнасиб саһәләрдә чалышмышды. Бир мүддәт Азәрнәшрдә ушаг әдәбијјаты шө'бәсиндә редактор, М. Горки адына Кәнч Тамашачылар Театрында бәдии-педагожи һиссә мүдири вә с. вәзифәләрдә ишләмишсә дә, даһа чох елми-бәдии јарадычылыгла мәшғул олмушдур.

А. Шаигин педагожи фәалијјәти елми-бәдии јарадычылығы илә јанашы, әлагәли инкишаф етмиш, бири дикәрини тамамлајыб тәкмилләшдирмишдир. Дүздүр, о, мүрәккәб хүсусијјәтли, кениш саһәли тәрбијәнин мәгсәд вә үсулларыны мүфәссәл ајдынлашдыран, ирадә, әхлаг, аилә, мәктәб, вәрдиш, әмәк тәрбијәси мәсәләләрини вә саирәни әтрафлы шәрһ едән, јени педагожи проблемләр галдыран хүсуси елми-нәзәри әсәрләр јазмамышдыр. Бә'зи мәгаләләриндә мараглы мүлаһизәләр ирәли сүрмүшсә дә, тәрбијә мәсәләләрини әсасән бәдии шәкилдә ишләмәк јолу илә кетмишдир. Бу бахымдан Шаигин бәдии ирсиндә чох гијмәтли вә зәнкин материал вардыр. Әлбәттә, бу, хүсуси вә кениш тәдгигат мөвзусудур. Бунунла белә, бә'зи үмуми гејдләр етмәк истәрдик.

Илк фәалијјәтә башладығы дөврдән мүәллим—јазычы Шаиг ушагларда сағлам анлајыш, инчә зөвг, көзәллик дујғусу, нитг габилијјәти, бөјүјә һөрмәт, әмәјә, халга, вәтәнә, тәбиәтә мәһәббәт һисси јаратмаға чалышыр; онларын әглини итиләшдирмәк, гәлбини ишыгландырмаг, тәфәккүрүнү зәнкинләшдирмәк, характерини мөһкәмләндирмәк мәсәләләринә хүсуси диггәт јетирир, үмумијјәтлә, ичтимаи-тәрбијәви мәтләбләри сечиб диггәт мәркәзинә чәкирди. Һәр әсәриндә тәрбијәчи олан, тәрбијәви мәгсәд күдән Шаиг ушаглар вә кәнчләр үчүн мүхтәлиф жанрларда вә формаларда чохлу гијмәтли әсәр јаратмышдыр. Бу күн үчүн дә актуал вә әһәмијјәтли олан бир сыра мәтләбләр, валидејнин ролу, мүәллимин шәхсијјәти, мәктәб һәјаты, мәктәблә аиләнин гаршылыглы әлагәси проблеми, мүбаризлик, вәтәнпәрвәрлик вә гәһрәманлыг идејалары, халг вә чәмијјәт үчүн јарарлы олмаг, әмәк вәрдишләринә јијәләнмәк, ичтимаи-фајдалы ишләрә чан јандырмаг вә с. мәсәләләр А. Шаигин әсәрләриндә өз бәдии ифадәсини тапмышдыр. О, ушагларын вә кәнчләрин психолокијасыны јахшы билән, руһуну дујан, тәләбләрини нәзәрә алан, гәлбләринә јол тапмағы бачаран һәссас сәнәткар иди. Онун гәләминдән чыхан онларча көзәл ше'р, һекајә нағыл, пјес әдәбијјатымызы зәнкинләшдирмишдир.

Фәрәһли һалдыр ки, А. Шаиг өз јарадычылығынын мүһүм бир голуну хүсуси олараг ушаглар вә кәнчләр үчүн әсәрләр јаратмаға һәср етмиш вә бу ишлә мүнтәзәм мәшғул олмушдур.

Мә'лумдур ки, Сабир, Сәһһәт, Сани, Шаиг кими габагчыл мүәллим-јазычылар тә'лим-тәрбијә мәсәләләринә даир фикирләрини мүвәффәгијјәтлә һәјата кечирмәк үчүн бир нечә саһәни өз фәалијјәтиндә бирләшдирир, әдәбијјатын ән гүдрәтли тә'сир васитәләриндән олдуғуну нәзәрә алыб, јарадычылыгларынын бир һиссәсини ушаглар үчүн бәдии әсәрләр јазмаға сәрф едир, беләликлә, јени ушаг әдәбијјатынын тәмәлини сағлам әсаслар үзрә мөһкәмләндирирдиләр. Азәрбајчанда әсил ушаг әдәбијјатынын јарадылмасы, тәшәккүл вә инкишафы даһа чох онларын ады илә бағлыдыр. Бу саһәдә Шаиги дикәрләриндән фәргләндирән үмдә чәһәт—әдәби фәалијјәтә башладығы күндән өмрүнүн сонунадәк ушаг әдәбијјаты илә ардычыл мәшғул олмасыдыр. «Абдулла Шаиг Азәрбајчан әдәбијјатынын чох чәтин вә нисбәтән чаван олан бу саһәсиндә һамыдан артыг, һамыдан мәһсулдар вә кејфијјәтли чалышмышдыр» (Мирзә Ибраһимов, Гочаман јазычы вә ичтимаи хадим, Азәрбајчан ССР ЕА Хәбәрләри, 1956, № 8, сәһ. 95). Бу һаглы олараг она «ушаг әдәбијјатынын классик јарадычысы» (Јенә орада, сәһ. 105), «Азәрбајчанда јени ушаг әдәбијјатынын баниси» (Микајыл Рзагулузадә. Азәрбајчан ушаг әдәбијјаты. Азәрбајчан әдәбијјаты декадасы. Бакы, Азәрнәшр, 1940; сәһ. 279) кими шөһрәтли ад газандырмышдыр.

Фолклор материалларыны топламаг, өјрәнмәк вә нәшр етмәк саһәсиндә дә Шаиг хејли иш көрмүшдүр. Шифаһи халг әдәбијјаты Шаиги илһамландыран, мә'нәви чәһәтдән гидаландыран, јарадычылығына чидди тә'сир көстәрән мәнбәләрдән бири иди. О өзү дә е'тираф едирди ки, фолклор она халг дилини, халг зөвгүнү, халг адәт вә ән'әнәләрини өјрәтмиш, халгы вә вәтәни даһа дәриндән севдирмишдир.

Шифаһи халг әдәбијјатынын мәзијјәт вә хүсусијјәтләринә јахшы бәләд олмаға чалышан Шаиг һәлә 1913-чү илдә «Дилимиз вә әдәбијјатымыз» адлы мәгалә чап етдирмишди. 1926-чы илдә исә «Азәрбајчан әдәбијјаты чәмијјәти» хәтти илә бурахылан «Бајатылар» китабчасынын мүәллифләриндән бири Шаиг иди. Бу китабча, кәсир вә нөгсанларына бахмајараг, фолклорумузун тәдгиги-нәшри тарихиндә фајдалы тәшәббүсләрдән иди.

А. Шаиг исте'дадлы тәдгигатчы вә алим кими дә танынып. О, дәрсликләр тәртиб етмәк, програм вә методик вәсаит һазырламагла јанашы дил вә әдәбијјат тарихинә, әдәбијјат мәсәләләринә даир елми-тәдгиги мәгаләләр дә јазырды. Онун бир сыра мәгаләләриндә халг һәјатынын ин'икасы, јазычынын ичтимаи-бәдии тәфәккүр тарихимиздәки ролу, сәнәткарлыг мәһарәти, романтика, реализм, хәлгилик мәсәләләри вә с. һаггында гијмәтли фикирләри вардыр.

А. Шаигин кениш јарадычылығында өјрәнмәли, јарадычы шәкилдә фајдаланмалы, давам вә инкишаф етдирилмәли чәһәтләр, ән'әнәләр чохдур. Чошгун әдәби-педагожи фәалијјәти, зәнкин ирси ону јени-јени нәсилләрә севдирәчәк, халгымызын гәлбиндә, әдәбијјат вә мәдәнијјәтимизин тарихиндә јашадачагдыр.

Јагуб ИСМАЈЫЛОВ
филоложи елмләр намизәди